

For et år siden var der formentlig ingen som havde troet, at Covid-19-pandemien stadig ville holde verden i et jerngreb efter mere end et år. Vel er der lyspunkter med vacciner, relativt dalende smittetal, genåbning med mere, men ud fra et rent Siden Sidst-perspektiv kan vi konstatere, at vi for eksempel stadig ikke kan komme ud at rejse eller gå til foredrag ansigt til ansigt. På museum kan man dog komme, helst med tidsbestilling. Selvom det nu ser ud til at de meget strenge rejserestriktioner efterhånden bliver lempet, har det stadig lange udsigter med at få lempet på restriktionerne til rejser til Ægypten (og en lang række andre tredjelande i øvrigt, da det indtil videre kun er EU-landene, Udenrigsministeriet arbejder med at åbne).

Det hænger sammen med flere ting. Først og fremmest er det ikke det danske Udenrigsministerium, der træffer afgørelse om, hvilke tredjelande, man vil åbne for. Det er en EU-beslutning. I løbet af sensommeren og efteråret er det håbet, at EU vil åbne for rejser til fx Nordamerika og Asien, mens Afrika (og Sydamerika) efter alt at dømme kommer bagerst i køen. Det svæver derfor i det uvisse, hvornår det igen bliver muligt på forsvarlig vis at rejse til Ægypten. Afrika, herunder Ægypten, har, hvis vi ser bort fra Sydafrika, på papiret meget fornuftige smittetal og relativt få dødsfald. Noget kan givetvis forklares med at befolkningen i Afrika er ganske ung. Noget kan forklares med et generelt lunere klima. Men de fleste forskere er også enige om, at mørketallene for smittede og døde i Afrika er kolossale. EU og Danmark kommer i første omgang formentlig kun til at åbne for lande, hvis Covid-19-tal man stoler på.

Ikke desto mindre har Ægypten været åben for turisme siden sommeren 2020, og i de månedlige nyhedsbreve fra Turisme- og Antikvitetsministeriet kan man læse om de mange tiltag, der er sat i værk for at gøre det sikkert at rejse i landet. Husk i øvrigt, at Udenrigsministeriets rejsevejledninger er vejledninger, ikke forbud. Det er ikke og har aldrig været forbudt at rejse, men man bør tjekke, hvilke indrejsekrav der er og i øvrigt huske at undersøge, hvad ens rejseforsikring dækker.

Vi forlader ikke helt Covid-19-temaet, for pandemien har også stadig indflydelse på de internationale udgravninger og projekter i Ægypten, som stort set alle har været nedlukkede, siden pandemiens start i foråret 2020. Der er dog kommet gang i aktiviteterne flere steder i det sidste halve år, ligesom ægypterne selv har været særdeles aktive og annonceret store fund gennem hele efteråret.

Mens vi venter på at komme til at rejse igen, venter vi også i spænding på, at både Grand Egyptian Museum (GEM) og en række andre nye og gamle museer skal åbne igen. GEM's officielle åbningsdag er i skrivende stund rykket til en endnu ikke specificeret dato "januar 2022", og i Turisme- og Antikvitetsministeriets månedlige nyhedsbrev kunne man i december 2020 læse, at blandt andet det græsk-romerske museum i Alexandria genåbner i 2021. Og så er der selvfølgelig også det nye National Museum of Egyptian Civilization (NMEC) i Fustat-kvarteret i Cairo, der netop (april 2021) er åbnet.

Sakkara

ENDNU ET STORT KISTEFUND

Allerede da Antikvitetsmyndighederne i september og oktober 2020 præsenterede det første, store fund af kister i Sakkara, lod man sive, at der ville komme mere (se også Papyrus 40/2 2020 s. 47). I november 2020 kunne man så i en række opslag på blandt andet sociale medier følge, hvordan ministeriet lagde op til, at noget endnu større var under opsejling. Efter således at have varmet den spændte verdenspresse godt op i nogle dage holdt Khaled el-Enany, Ægyptens antikvitetsminister, i november en storstilet pressekonference foran en veritabel udstilling af det nye fund: mere end 100 intakte trækister med dekoration og velbevarede mumier.

Det nye fund blev gjort i nærheden af stedet, man gjorde det tidligere fund, der dog "kun" bestod af 59 kister. De nyfundne kister, mumiemasker og ca. 40 statuer af Ptah-Sokar blev opdaget på bunden af tre 12 meter dybe skaktgrave, som kom for en dag, mens man var ved at rydde et område nord for Trinpyramiden.

Med en mildest talt kvæstet turistindustri har ægypterne det seneste år haft en tydelig strategi for at få kunder i butikken. Strategien handler blandt andet om at præsentere nye, arkæologiske fund på mere og mere dramatisk og spektakulær facon. Ved den første seance i oktober lod man en sarkofag åbne under pressemødet, mens man under præsentationen af det nye, større fund gik skridtet videre. Nu nøjedes man ikke med blot at åbne en kiste, man lod mumien inde i kisten røntgenfotografere, mens journalister og fagfolk så måbende til. Det viste sig, at kisten indeholdt en voksen mand, måske omkring 40 år gammel, og som havde fået hjernen fjernet gennem næsen som en del af balsameringsprocessen.

Salima Ikram fra American University i Cairo (AUC) lod efter pressekonferencen vide, at fundet var ekstremt vigtigt, men at det næsten er umuligt at grave i Sakkara uden at finde noget. Campbell Price, kurator i den ægyptiske og nubiske samling på Manchester Museum, udtalte sig også: "Det (fundet, red.) er meget imponerende størrelsesmæssigt, men det er blot mere af det samme. Det adskiller sig ikke fra det tidligere fund." Campbell Price håber, at Antikvitetsministeriet vil gøre de arkæologiske data tilgængelige, og at fundet kan give nye indsigter i, hvordan kistedesign udviklede sig over tid; det ved man en del om for det sydlige Ægyptens vedkommende, men mindre, når det gælder den nordlige del af landet. Ikke desto mindre var begge forskere spændte på de muligheder, som fundet giver for at lære mere om Sakkara og de mennesker, der lod sig begrave her.

Selve størrelsen af de to fund åbner for muligheder for at lave stamtræer over familier, der blev begravet i området og give måske kaste lys over genstande, der er udgravede tidligere og som vi endnu ikke har kunnet sætte i korrekt kontekst. "Vi kan studere ligheder mellem disse nye fund og kister uden proveniens i europæiske museer og måske matche "forældreløse" kister med en nyfunden", siger Campbell Price.

Ligesom de 59 kister, der blev fundet tidligere og præsenteret i oktober 2020, stammer sarkofagerne fortrinsvis fra Sentiden, 26. dynasti (664-525 f.Kr.). Nogle er dog yngre end det, for eksempel fra Ptolemæertiden (305-30 f.Kr.). Aidan Dodson fra University of Bristol forklarer i den anledning, at samtidens begravelsesarbejdere ikke begyndte helt fra bunden. De genbrugte ældre, allerede røvede grave og var altid på udkig efter passende steder, de kunne placere nye begravelser, sågar under Trinpyramiden. Derfor er Sakkara så "pakket" med begravelser, der spænder over tusinder af år.

Ingen af de seneste fund er formelt publicerede, så ægyptologer og andre interesserede må nøjes med at finde information ud fra de få billeder, der er givet til pressen. Det er meningen, at kisterne og de øvrige fund skal fordeles mellem flere forskellige museer, herunder GEM. El-Anany nævnte ved pressekonferencen, at der ligefrem kan blive tale om pladsmangel, da arkæologerne ikke er færdige med deres udgravninger endnu.

■ Lagt på nettet 14. november 2020
<https://www.smithsonianmag.com/history/archaeologists-are-just-beginning-uneearth-mummies-and-secrets-saqqara-180976301/>

Kister fra Nye Rige

Sakkara er uden tvivl den lokalitet, der har trukket de største, arkæologiske overskrifter i det sidste halve år. Få måneder efter de to store kistefund annoncerede ægyptiske arkæologer under ledelse af Zahi Hawass, at man havde gjort endnu en meget stor opdagelse på gravpladsen. Denne gang drejede det sig om en lang række genstande fra Ny Rige, og fundet vil ifølge Zahi Hawass både omskrive Sakkaras historie og gøre stedet til en endnu vigtigere destination for turister. Hawass sagde i den anledning, at de nyopdagede genstande blandt andet kastede nyt lys over den Teti-kult, der florerede på lokaliteten i det 18. og 19. dynasti, hvor embedsfolk blev begravet rundt om Teti-pyramiden.

Blandt de vigtigste opdagelser er fundet af 52 skaktgrave på hver 10-12 meters dybde, indeholdende flere hundrede trækister fra Ny Rige. Fundet er vigtigt af flere årsager, men især fordi det er første gang man finder kister fra den tid i Sakkara. Kisterne, der er antropoide, er dekorerede med de guder, der blev tilbedt på den tid sammen med forskellige uddrag fra Dødebogen. Der blev også fundet statuer af Osiris og Ptah-Sokar-Osiris, statuer af Anubis, mumiemasker af træ, brætspil, shabti-figurer af træ, sten og fajance, en velbevaret stele med inskriptioner, keramik og ikke mindst en 4 meter lang og



Zahi Hawass undersøger en mumie. Foto Al Ahram Online.

1 meter høj papyrus med Dødebogens kapitel 17.

Arkæologerne fandt desuden et tempel viet til dronning Nearit, Tetis hustru. En del af templet har dog været afdækket tidligere. Ved de nye udgravninger opdagede man på den sydøstlige side af templet tre lagerhuse til opbevaring af offergaver og værktøjer.

■ Lagt på nettet 16. januar 2021
<https://english.ahram.org.eg/News/398931.aspx>

Sohag byder velkommen

Byen Sohag og omegn 222 km nord for Luxor har to vigtige seværdigheder at byde på, som i år er blevet officielt åbnet for turister: templet i Athribis og gravpladsen el-Hawawish. Templet stammer fra ptolemæisk tid. Det er viet til løvegudinden Repyt og rummer et væld af spændende tekster og illustrationer. Et tilhørende mammisi blev fuldført af Hadrian. Det arkæologiske og epigrafiske arbejde ledes af Christian

Leitz fra Tübingen (med deltagelse af Ole Herslund fra DÆS). Et museum blev åbnet i Sohag i 2018.

Gravpladsen el-Hawawish rummer udsmykkede grave fra Gamle Rige og Første Mellemtid for beboerne i byen Akhmim 5 km nordøst for Sohag. Gravene er udgivet af Naguib Kanawati m.fl. fra Macquarie University, Sydney. Akhmim var i Nye Rige hjem for dronning Teyes familie. I nyere tid har byen været kendt for sin vævekunst.

Nær Sohag ligger også Det Hvide Kloster, hvor Shenute var abbed. På Nilkrydstogterne Cairo-Luxor med DÆS-medlemmer i 2017 og 2018 overnattede vi i byen, men uden at få mulighed for udflugter fra skibet. Det bør der nu laves om på! (LM)

■ Lagt på nettet 2. marts 2021

<https://english.ahram.org.eg/News/405204.aspx>

■ Om projektet se https://en.wikipedia.org/wiki/Athribis_Project med link til bl.a. en virtuel rundvisning i templet.

■ Om museet: <https://www.egypttoday.com/Article/4/84736/In-Pics-A-sneak-peek-inside-Sohag-National-Museum>

■ En udstilling, der fokuserer på byen Akhmim, "Akhemim. Egypt's Forgotten City", og dens bysbørn kan ses i Berlin i James Simon Galerie fra 21. maj til 12. september 2021. (LM)

<https://www.smb.museum/en/museums-institutions/james-simon-galerie/home/>

Dendera

Turisme- og antikvitetsministeriet har i løbet af 2020 gjort restaureringen af Hathor-templet i Dendera færdig. Man har blandt andet arbejdet på templets facade, haller og fødselshuset. En del af restaureringsprojektet har desuden været at udvikle pladsen rundt om templet til en slags open air-museum. Mustafa Waziri, der er generalsekretær i Supreme Council of Antiquities (SCA) fortæller, at der nu er 12 krypter under templet, der er åbne for publikum. Hidtil har kun en enkelt været åben. Gæster i templet kan også igen bevæge sig op på taget.



Templet i Athribis. Foto Ole Herslund.

Abdel-Hakim el-Sagheer er daglig leder af templet i Dendera, og han siger, at restaurerings- og konserveringsprojektet har været undervejs længe. Man begyndte tilbage i 2005, måtte stoppe med det arabiske forår i 2011 og kom først i gang igen i 2017. Sammen med franske arkæologer begyndte man i 2019 at sætte blokke, steler og statuer fundet i området og efterladt *in situ* på sokler. Det er disse genstande, der nu udgør open air-museet, ligesom man også har fundet genstande frem fra opmagasineringsrum i området.

Der er også placeret statuer på nye sokler foran templets indgang, herunder statuer af Hathor, Bes og Nekhbet.

■ Lagt på nettet 3. marts 2021

<https://english.ahram.org.eg/News/405260.aspx>

Esna

Ægyptiske og tyske arkæologer er nu tilbage i Esna-templet, hvor de fortsætter restaurering og konservering, et arbejde, der begyndte i 2018, men som blev afbrudt af pandemien. Store dele af templets vægge og indskrifter har i

Tempelloftet i Esna restaureres. Foto februar 2020 LM.



århundreder været dækkede af tykke lag af sod, støv og skidt, fugleklatte, hvepsebo og saltkrystaller. Det er derfor tiltrængt med både restaurering og konservering af templet. Det er også meningen, at templet skal fotodokumenteres. I det 19. og 20. århundrede krøb bebyggelse ind på templet, hvilket også har slidt hårdt på bygningerne. Man mener desuden, at templet under Muhammad Ali Pasha, der regerede i Ægypten fra 1811, blev brugt til at opbevare bøndernes bomuldshøst i. Hisham el-Leithy, der leder Dokumentationscenteret tilknyttet arbejdet i Esna-templet, fortæller, at arkæologerne og konservatorerne siden december 2018 har gennemført fem konserverings- og dokumentationskampagner. Her har man rensat sod og snavs af væggene, og det er nu muligt at se indskrifterne og deres farver i templet. Han nævner templets astronomiske loft som noget særligt i denne henseende.

■ Lagt på nettet 5. november 2020
<https://english.ahram.org.eg/News/390113.aspx>

Aswan

Under udgravninger i Qubbet el-Hawa har arkæologer fundet en kvinde begravet med en skål mellem benene. Skålen, der har spor efter et brand- og røgelsesoffer, lå tæt på den døde kvindes underliv. På den måde kunne røgelse optaget gennem vagina også i efterlivet afhjælpe de smerter, kvinden formentlig led af. Brandofferet har formodentlig bestået af stegt kød, urter eller sur mælk. Forskerne mener også, at kvinden led af stærke smerter på grund af et bækkenbrud. Det er ikke muligt at påvise, hvad der ligger til grund for skaden, men den kan være forårsaget af et fald. Det var ikke selve bruddet, man behandlede med brand- og røgelsesofre, men smerterne.

Kvinden, der hed Sattjeni, en datter af Sarenput II, Elefantines guvernør, blev fundet under udgravninger allerede i 2016. Hun levede ca. 1800 f.Kr. og var mor til guvernør Heqaib III and Amenyseneb, to af de højst placerede embedsmænd på Elefantine under Amenemhat III. Sattjenis grav er stor og ligger sammen med andre grave fra 12. dynasti. Hun døde som godt og vel 30-årig, dog ikke på grund af bækken-skaderne.

Vi kender til smertebehandling med røgelse via de kvindelige kønsorganer fra medicinske papyri, men det er første gang vi ser "bevis" for behandlingen. Det forklarer under Alejandro Jiménez Serranos, Universitetet i Jaen, Andalusien, som har stået i spidsen for udgravningerne.

■ Lagt på nettet 18. november 2020
<https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-8961247/Gynaecology-ancient-Egypt-REVEALED.html>

MUSEUMSNYT

Faraonernes gyldne parade

Den 3. april kl. 17.30 (Cairo-tid) begav 22 kongelige mumier sig ud på endnu en etape af deres lange rejse mod evigheden til deres nye mausolæum i National Museum of Egyptian Civilization (NMEC, i daglig tale kaldet "nemoc"). Begivenheden blev sendt live til hele verden, men da landets præsident Abdel Fattah al-Sisi skulle sidde sikkert indendørs i to timer, var programmet klippet sammen af kortere uddrag af selve udkørslen fra museet på Tahrir-pladsen og ankomsten 5 km mod syd i bydelen Fustat, kombineret med optagelser lavet tidligere af dansescener i Sakkara og Deir el-Bahari samt forskellige arrangementer inde i NMEC.

Disse begyndte med at kultur- og turistminister Khaled al-Anani tog præsidenten på en hastig og ordrig omvisning i museet, hvor den opmærksomme



Foto Egyptian Museum.

seer i farten vil have bemærket, at der ved den ene væg var opstillet en aldrig tidligere udstillet torso af en af Akhenatens kolossalstatuer fra Karnak (K38) med et af hans løse hoveder (G14) anbragt ovenover. Bagtæppet i festsalen,

hvorpå der blev projiceret forskellige reportager, viste sig at skjule 100 medlemmer af Orchestra of Philharmonic Union, som gav en mindeværdig opførelse af en symfoni komponeret til lejligheden af Hesham Nazeh. Ud over de

tre maleriske solosangerinder var det, der især står tilbage i hukommelsen, tre kvindelige slagtøjsmusikere, hvoraf især en billedskøn dame med et ansigt som hugget i sten for 4000 år siden var dybt fascinerende. Selve værket var i sin essens arabisk med referencer til folke-musikken (soloer af nay og rebaba), og den hyppige brug af en moderne harpe gav også klanglige minder om det gamle Ægypten, som vi forestiller os det. Koret sang ikke blot på arabisk, men også på oldægyptisk. Man genkendte en "tilbedelse af Isis" (noget så usædvanligt som en tekst, redigeret af Dr. Maissara Abdallah Hussein, fra det lille romerske Deir el-Shelwit-tempel på vestbredden af Luxor), og også en hymne fra Dødebogen var inddraget.

Slutscenen var også betagende. Kun ledsaget af kameraet gik præsidenten helt alene gennem den meget lange gang i museet ud til indgangen, hvor det store, logistiske regnestykke gik op, for her drejede vognene med de kongelige mumier netop ind. Præsidenten stod ubevægelig og modtog sine forgængere i embedet.

At se processionen (gentaget utallige gange fra forskellige vinkler) var som at se en kongerække live. Som de old-ægyptiske var den redigeret og bestemt af de forhåndenværende, identificerede mumier af 18 regenter og 4 dronninger. Efter Amenhotep III og hans dronning Teje var der et hul til Sethi I. Den mumie, der formodes at være Ramesses I's, ligger stadig i Luxormuseet (den var tidligere blevet stjålet og endte i Canada, inden den blev bragt tilbage). Mumien af hans forgængere Horemheb og Ay er ikke identificeret. Tutankhamons skal formentlig overflyttes til og derefter formentlig forblive i det nye GEM sammen med hans gravudstyr (hans "gyldne parade" er i skrivende stund ved at blive forberedt). Hans far Akhenatens ramponerede mumie er der stadig strid om, og Neferitis er ej heller endeligt identificeret.

Efter de store gravrøverier under Ramesses XI blev de intakte kongelige mumier i det følgende dynasti flyttet fra

deres grave, og, efter at være forsynet med deres ID-kort i en snor, genbegravet bl.a. i Amenhotep II's grav i Kongernes Dal og i dronning Inhapis grav i Deir el-Bahari (TT 320). Her blev de genopdaget i 1881. Familierelationerne mellem de fleste er blevet bekræftet af moderne DNA-analyser, men der er stadig usikkerhed omkring visse af dem (se f.eks. Kim Ryholt, 'Hatshepsuts mumie og historien om en løs tand', *Papyrus* 2007/2, s. 18-23). (LM)

■ Lagt på nettet d. 3. april 2021
<https://www.egyptianhistorypodcast.com/news-the-pharaohs-parade/>

<https://see.news/pharaohs-golden-parade-symphony/>

■ Om hymnen til Isis: <http://egypttoday.com/Article/4/100578/English-translation-of-the-Hieroglyphic-song-at-the-Golden-Parade>

■ Videorundtur på museet:
<https://www.facebook.com/luxortimesmagazine/videos/198207121807557/>

■ Læs mere på museets hjemmeside her: <https://nmec.gov.eg/>

NY OVERSÆTTELSE AF BALSAMERINGS-PAPYRUS

I det gamle Ægypten blev balsamering betragtet som hellig, og viden om processen var meget få personer forundt. Ægyptologerne mener, at størstedelen af håndværkets hemmeligheder sandsynligvis blev overleveret mundtligt, så der findes næsten ingen skriftlig dokumentation. Indtil for nylig var der kun fundet to tekster om mumificering. Det var derfor en stor overraskelse, da ægyptologer på Louvre og Københavns Universitet for nylig opdagede, at der i en medicinsk tekst, der ellers primært handler om urtemedicin og hudlidelser, var inkorporeret en vejledning i balsamering. I forbindelse med sin ph.d.-afhandling har ægyptolog **Sofie Schiødt** fra Københavns Universitet oversat og redigeret manualen med balsamerings-teknikkerne, som er den ældste, der nogensinde er fundet. Hendes oversættelse er baseret på studier af papyrussen efter den er blevet konserveret, hvilket



Sofie Schiødt.

har gjort læsningen lettere og ændret vores forståelse af tekstens indhold betydeligt.

Papyrussen dateres til det 18. dynasti, ca. 1450 f.v.t. Læs hele historien om Sofie Schiødts oversættelse af papyrussen på ToRS' hjemmeside.

■ Lagt på nettet 2. marts
<https://tors.ku.dk/nyheder/2021/overraskende-fund-giver-ny-viden-om-mumificering-i-oldtidens-egypten/>

NETNYT

Louvre database

Det kan nu lade sig gøre at besøge samlingerne på Louvre fra sin sofa, da museet er begyndt at lægge hele sin database på nettet. Den opdateres løbende. I skrivende stund ligger der 2422 ægyptiske objekter. (LM)

■ <https://collections.louvre.fr/en/>

THEBAN MAPPING PROJECT IGEN ONLINE ARCE (American Research Center in Egypt) og AUC (American University Cairo) har sammen med Kent Weeks endelig relanceret den store Theban Mapping Project-hjemmeside, der først og fremmest handler om Kongernes Dal. Den kom online igen i december 2020 efter at have været taget ned af økonomiske årsager i en længere årrække. Siden er flot og moderne og fungerer upåklageligt, ligesom beskrivelser, grundplaner, bibliografier m.v. er kommet med over på den nye. Det er billederne fra den gamle hjemmeside også, og de er det eneste element, der virker bedaget på den nye side og ikke rigtigt spiller med det øvrige design.

■ Se siden her: <https://thebanmappingproject.com/>